

2018/3
Volume: IX
Number: 21
ISSN 2146-4901

2018
3

2018/3
Cilt: IX
Sayı: 21
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/3 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 21
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2018 / December 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir.
Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa
ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?*

Mansur KOÇINKAĞ**

Öz

Muhaddislerin bir hadise sahih demesi, fukahâ tarafından ilgili hadisin sahih olduğu ve/veya onunla amel edildiği anlamına gelmez. Fakat buna rağmen kaleme alınan bazı eserlerde, İmâm Şâfiî'ye göre bir hadisin veya isnâdın sahih olmasının amel açısından yeterli olduğu iddia edilmektedir. Bu çalışmada, onun eserlerinde yer alan teorik ifadeler ile bu tür ifadelerin pratiğe yansımaları olan furû-ı fıkıh örneklerinden hareketle konuyu incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Fukahâ, Şâfiî, fıkıh, hadis, isnâd, amel.

Is Authenticity of the Isnad of a Hadith Sufficient in Terms of Ilm-i Fiqh According to Imam Shafi'i?

Abstract

Authentication of a hadith by ahl hadith doesn't necessarily mean that fuqahâ will authenticate and act with this hadith. However, in some studies, it is claimed that authentication of the isnad or of a hadith is sufficient according to Imam Shafi'i. In this study, we will try to examine the issue based on the theoretical expressions in his works and examples of furu' al-fiqh which are reflected in the practice of such expressions.

Keywords: Fuqaha, Shafi'i, fiqh, hadith, isnad, amal.

هل صحة إسناد الحديث كافية في علم الفقه عند الإمام الشافعي- دراسة تحليلية الملخص

الحديث الذي صحَّح من قبل المحدثين ليس بالضرورة صحيحا ومعمولا به عند الفقهاء. ولكن بالرغم من ذلك فقد ظهرت مؤخرا بحوث علمية زعمت أن صحة الإسناد أو الحديث كافية للعمل بالحديث عند الإمام الشافعي. لذلك، يعني هذا البحث بفحص وتحليل أقوال الشافعي النظرية استنادا إلى كتبه، مع الاستشهاد بأمثلة من فروع الفقه التي هي أساس الأقوال النظرية.

الكلمات المفتاحية: الفقهاء، الشافعي، الفقه، الحديث، الإسناد، العمل

Makale gönderim tarihi: 18.05.2018, kabul tarihi: 14.09.2018.

* Bu makale, 24-25 Mart 2018 tarihlerinde Tekirdağ'da düzenlenen VII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congresses Series adlı uluslararası sempozyumda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İslam Hukuku A.B.D.

ORCID: 0000-0002-2589-945X

mansur-kocinkag@hotmail.com

Atf: Koçinkağ, Mansur. "İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (Aralık 2018): 621-644

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dergisi

2018/3 yıl: 9 cilt: IX sayı: 21

Giriş

Sosyal ve ekonomik alanda krizler yaşandığı dönemlerde klasik düşünceden ve yöntemden vazgeçilip ıslâh, tecdîd ve temel kaynaklara geri dönme fikrinin ön plana çıktığı görülür. Bu, genelde Kur'ân'a ve/veya hadislere başvurup ibtidâen hüküm çıkarma şeklinde ortaya çıkar. Fakat böyle bir yöntemin takip edilmesi, on dört asırdır tecrübe edilen dinî anlayışa muhâlif bazı sonuçlara kapı aralayabilmektedir. Bunu savunan araştırmacılar, zaman zaman Şâfiî'nin (ö. 204/820) "hadis sahihse mezhebim odur" cümlesine de atıfta bulunmaktadır.¹ Dolayısıyla bu çalışmada, hadislerden ibtidâen hüküm çıkarmanın klasik fıkıh düşüncesine uygun olup olmadığını ve muhaddislere göre bir hadisin sahih olmasının fukahâ nezdinde amel gerektirip gerektirmediğini İmâm Şâfiî özelinde tespit etmeye çalışacağız. Zira Şâfiî, bu bağlamda kendisine en çok atıf yapılan kişilerden biri olup hadis sahih ise onunla amel edilmesi gerektiğine ve ma'mulün bih olmamasının hadisi taz'if etmeyeceğine dair pek çok teorik ifade bizzat onun eserlerinde yer almaktadır.² Dolayısıyla Şâfiî'nin, fıkıh ilminde bu teorik ifadelere ne kadar bağlı kaldığını ve kendisinden önceki fukahânın amel etmediği, fakat muhaddisler tarafından sahih kabul edilen hadislerle amel edip etmediğini örneklerle tespit etmeye çalışacağız. Böylece onun hadisin veya isnâdın sıhhatiyle yetinip yetinmediği ortaya çıkmış olacaktır.

Nasların anlaşılması ve yorumlanmasında müctehid âlimlerin önemli katkısı söz konusudur. Nitekim İmâm Şâfiî'nin hocası Süfyan b. Uyeyne'nin (ö. 198/814)

- 1 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed (Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd, 1416/1995), 20: 211; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakki'in*, thk. M. Abdüsselâm (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991), 2: 201; Şah Veliyyullah Dihlevî, *el-İnsâf fî Beyâni Esbâbi'l-İhtilâf* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1404/1984), 104; Elbânî, *Sıfatı Salâti'n-Nebî* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1427/2006), 1: 28.
- 2 Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed M. Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebi, 1358/1940), 445; a.mlf., *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib (yy: Dârü'l-Vefâ, 1422/2001), 2: 628, 8: 521, 534, 540, 545, 588, 754.

“hadis, sadece fakihleri saptırmaz” dediği aktarılır.³ Ayrıca nakledildiğine göre İbn Vehb (ö. 197/813), “Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Leys b. Sa'd (ö. 175/791) olmasaydı helak olurudum. Zira Hz. Peygamber'den aktarılan her rivâyetle amel edileceğini sanıyordum” der.⁴ Aynı hususu aktaran Kâdî İyâz (ö. 544/1149), İbn Vehb'in ifadelerini daha ayrıntılı şekilde şöyle aktarır:

İbn Vehb, “Allah, Mâlik ve Leys vasıtasıyla beni kurtarmasaydı sapıttırdım” der. İbn Vehb’e “nasıl yani?” diye sorulunca şöyle cevap verir: “Çok hadis toplayınca şaşırđım ve hayretler içinde kaldım. Ardından bunları Mâlik ve Leys'e arz ettim, onlar da bana ‘şunu al, şunu terk et’ diye tembihte bulundular.”⁵

Ansiklopedik (câmi) bir âlim olan İbn Vehb'in, dinin kaynağı bağlamında hem isnâdlı hadis malzemesinden hem de pratik hayatta uygulanagelen fıkıhtan bahsetmesi ve ardından fıkıh/pratiği hadise öncelemesi, hicrî ikinci asırda nebevî sünnetin sıhhati hususunda iki farklı cevabın bulunduğunu göstermesi açısından büyük önemi haizdir.⁶ Ayrıca onun, hadislerle ilgili sarf ettiği cümleler günümüzdeki selefi düşüncenin kodlarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Zira selefi düşünceye mensup pek çok zevât, Buhârî veya Müslim'de yer alan her hadisle amel edileceği kanaatindedir. Diğer bir ifadeyle isnâd yönünden sahih kabul edilen her hadisin amele konu edilmesi gerektiğini düşünür. Bunun doğru bir yaklaşım olmadığı sadedinde Ebû Yusuf, Hicazlıları ve Şamlıları tenkit ederken onların, abdest, teşehhüd ve usûl'ül-fıkıhı iyi bilmeyen bazı kimselerden aktarılan rivâyetleri hüccet olarak öne sürdüklerini belirtir.⁷ Bir başka yerde temessük ettiği hadisi tavsif ederken “fıkıhla meşhur kimselerden aktarılan hadis” der⁸ ve diğer bir yerde hüccet kabul etmediği hadis hakkında “bu hadis, ilim ehli tarafından marûf değildir” şeklinde bir açıklamaya yer verir.⁹

Ehl-i hadisin imamı kabul edilen İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), İmâm Mâlik ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi âlimlerden dahi bu bağlamda nakiller söz konusudur. Aktarıldığına göre Zührî bir mecliste “Bazı hadisler var ki bugüne kadar hiç rivâyet etmedim” der. “Neden yâ Ebâ Abdillâh!” diye sorulunca “Amel onlara göre olmadığından” diye cevap verir.¹⁰ İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'*, bu bağlamda değerlendirilebilecek pek çok ifadeyi ihtiva eder. Ahmed b. Hanbel'in ders notlarından oluşan *Mesâil*'lerde de bu türden bazı ifadeler söz konusudur. Nitekim

3 Takıyyüddin es-Sübki, *Ma'na'l-Kavli'l-İmâmi'l-Mutalibi: İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, thk. Keylâni Muhammed (yy.: Müessesetü Kurtuba, ts.), 108.

4 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996), 13: 8.

5 Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik* (Mağrib: Matba'atü Fedâle, 1965-1983), 3: 236.

6 Konuyla ilgili bkz. Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet, Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Rolü*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 80 vd.

7 Ebû Yûsuf, *er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâi*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgâni, (Haydarabad: Lecnetü İhyâi'l-Meârifin-Nu'mâniyye, ts.), 21.

8 Ebû Yûsuf, *er-Redd*, 16.

9 Ebû Yûsuf, *er-Redd*, 43.

10 Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik*, 1: 186.

İmâm Ahmed, bir yerde “Musab’ın hadisinde bazı hasletler vardır ki onlarla amel edilmemiştir” der.¹¹ Bir başka yerde Sehl b. Sa’d’ın hadisiyle ilgili “isnâdı sahihtir, fakat hiç kimsenin bu hadisle amel ettiğini görmedim” diyerek¹² isnâdı sahih olmasına rağmen onunla amel edilmeyeceğini belirtir.

Hanefî hukukçu Cessâs, daha net şekilde fukahânın tutumu hususunda şu önemli açıklamaya yer verir:

[Bazı muhaddisler,] rivâyetleri sadece râvîler itibariyle tashih ederler. Fukahâdan hiç kimsenin haber-i vâhidin kabulü hususunda sadece bunu dikkate aldığını bil-miyoruz.¹³

Ehl-i hadis ekolüne mensup İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393) dahi konuyla ilgili şöyle der:

Bir hadis, sahâbe ve sonrasında yaşayan âlimler tarafından veya bir kısmı tarafından amele konu olunca İmamlar ve ehl-i hadisin fakihleri bu tür sahih hadislerle amel ederlerdi. Ancak selef, ittifakla sahih bir hadisle amel etmeyi terk etmişse onunla amel etmek caiz değildir. Zira onlar, onunla amel edilmeyeceğini bildiklerinden dolayı onu terk etmişlerdir.¹⁴

İbn Receb, selef tarafından tamamen terk edilen hadisle amel edilmeyeceğini belirtmiş olsa da kanaatimizce fukahânın ekseriyeti tarafından kabul edilmeyen hadisleri de bu kategoride değerlendirmek mümkündür veya en azından bu tür hadislerle ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Zira böyle bir yöntemi takip etmeyen İbn Hazm (ö. 456/1064), fukahânın kabul etmediği bazı hadislerle amel etmiş ve bundan dolayı “zâhiri” olmakla tenkit edilmiştir.¹⁵

Bir hadisin sahih kabul edilip edilmeyeceği veya isnâdı sahih olan hadisle amel edilip edilmeyeceği tamamen ictihâdî bir meseledir. Zira yaygın kabule göre bir hadisin sahih kabul edilmesi, râvîlerin sika (adâlet ve zapt ehli) ve isnâdın muttasıl olmasına, ayrıca hadiste illet ve şâzlığın bulunmamasına bağlıdır. Fakat mezkûr kriterlerin tamamı, kişiye göre değişebilen sübjektif hususlardır. Örneğin kimin sika olup olmadığı, mu’an’an hadisin likâyla mı yoksa mu’asarâta mı muttasıl kabul edileceği, ayrıca hadiste illet ve şâzlığın olup olmadığı muhaddislere göre değişebilmektedir. Nitekim İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Hâkim (ö. 405/1014) gibi bazı âlimlerce sahih görülen pek çok hadis diğer bazı muhaddislere göre zayıf, hatta mevzu kategorisinde değerlendirilmiştir. Zira terâcim ve tabakât türü

11 Ahmed, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Ebû Dâvud rivâyeti), thk. Ebû Muâz (Beyrut: 1420/1999), 215, 422.

12 Ahmed, *Mesâil*, 264

13 Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1414/1994), 3: 179.

14 İbn Receb el-Hanbelî, *Beyânu Fadli İlmî's-Selef'alâ'l-Halef*, thk. Muhammed b. Nâsir el-Acmî (yy.: 1406/1986), 50-51.

15 Halat veya yumurta çalan kişinin had cezasına maruz kalacağına dair hadisle ve yaşça büyük biri için radâat/süt hümrininin sabit olacağına dair rivâyetle fukahâ amel etmemiştir, fakat isnâdı sahih olduğundan İbn Hazm tarafından amele konu edilmiştir.

eserlerde birileri tarafından sika, diğer bir kısım muhaddise göre zayıf veya kezzâb kategorisinde değerlendirilen râvîler söz konusudur.

Hadisin sıhhati, ictihâdî bir mesele olmakla beraber isnâdî zayıf olmasına rağmen kendisiyle amel edilmiş onlarca hadis bulunmaktadır. Dolayısıyla bir hadisin isnâdının zayıf olması, tek başına onunla amel edilmeyeceğini göstermeyeceği gibi isnâdının sahih olması da onunla amel edileceğini gerektirmez. Nitekim pek çok konuda zıt hadislerin mevcut olması dolayısıyla her hadisle amel etmesinin pek mümkün olmadığı da söylenebilir. Nitekim Ebü'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) konuyla ilgili şu önemli ifadelere yer verir:

Buhârî, bazı hadislerin sahih olduğuna inandığından onları rivayet etmiş, fakat Müslim, sahih olmadığını düşündüğünden onları terk etmiştir. Aynı şekilde Müslim, bazı hadislerin sahih olduğuna inandığından rivâyet etmiş, fakat Buhârî sahih olmadıklarını düşündüğünden onları terk etmiştir. Bu da konunun, ictihâdî bir mesele olduğunu göstermektedir.¹⁶

İbn Hacer (ö. 852/1449), *Nüzhetü'n-Nazar* adlı eserinde *Buhârî ve Müslim*'de bulunup kabul edilmesi gereken hadislerin, hadis hâfızları tarafından tenkit edilmiş olması gerektiğini söyler. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'de yer alıp ümmetin kabulüne mazhar olmayan hadislerin bulunduğunu dolaylı şekilde ifade eder¹⁷ ve bu eseri şerh eden Molla Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), konuyla ilgili şu açıklamalara yer verir:

Buhârî ve Müslim'de yer alan pek çok hadis tenâkuz ifade ederken nasıl olur da onlarda bulunan hadislerin kesin bilgi ifade ettiği söylenebilir?¹⁸

Genel kabulün aksine İbn Salâh (ö. 643/1245) gibi bazı âlimler, Buhârî ve Müslim'de yer alan hadislerin ümmetin kabulüne mazhar olduğunu iddia ederek kesin bilgi ifade ettiğini iddia edilmişlerse de Nevevî (ö. 676/1277), bu görüşün âlimlerin genelinin ve muhakkiklerin görüşüne aykırı olduğunu söyler.¹⁹ Süyûtî (ö. 911/1505) de Buhârî ve Müslim'de yer alan bütün hadislerin sahih olmadığını, aksine onların “min haysü'l-mecmû” sahih kabul edildiğini belirtir.²⁰ İbn Hacer ise Buhârî ve Müslim'de tenkide tabi tutulan hadislerin toplamda 210 olduğunu, bunların 78'inin Buhârî'de, 100'ünün Müslim'de, 32'sinin ise her ikisinde yer aldığını belirtir.²¹ Onun bahsettiği, Dârekutnî (ö. 385/995) gibi muhaddisler tarafın-

16 Ebü'l-Velîd Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, thk. Ebü'lübâbe Hüseyin (Riyad: Dârü'l-Livâ, 1406/1986), 1: 310.

17 İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker*, thk. Nurettin İtr (Dımaşk: Matba'atu's-Sabâh, 1421/2000), 51.

18 Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker* (Beyrut: Dârü'l-Erkam, ts.), 221.

19 Buhârî'de ve Müslim'de yer alan muallak hadisler için bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, thk. M. Eymen (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2002), 89 vd.

20 Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr fî Ma'rifeti Süneni'l-Beşîr ve'n-Nezir, et-Tedrib* ile beraber, thk. Muhammed Eymen (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2002), 103; Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, 103.

21 İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyüs-Sâri*, thk. Ebü Kuteybe (yy.: Dârü't-Tayyibe, ts.), 19. Ayrıca bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, 104 vd.

dan yöneltilen eleştiriler olup bunlara ek olarak fukahânın tenkitleri de dikkate alındığında bu rakamın daha yukarı çıkması söz konusudur. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'de yer alıp fukahânın tamamının veya bir kısmının amel etmediği hadisler üzerinde yapılacak müstakil bir çalışma bize daha net sonuçlar verecektir.

Hâsılı hadisin isnâdının sahih olması, fukahaya göre ilgili hadisin sahih olmasının gerektirmediği gibi hadisin sahih olması da onun kesin bilgi [ilim] ifade ettiğini göstermez. Aksine muhaddisler dahi “sahîhü'l-isnâd” ile “hadisun sahîhun” ifadesinin aynı olmadığını ifade ederler. Zira isnâdın sahih olması, râvîlerin sika ve isnâdın muttasıl olduğunu gösterirken illetin ve şâzlığın olmaması gibi kriterler, daha çok içerik ve metin analiziyle ilgilidir. Nitekim İbn Salâh, *Mukaddime/Ulûmu'l-hadis* adlı eserinde konuyla ilgili şu önemli açıklamaya yer verir:

Muhaddislerin “bu hadisin isnâdı sahihtir” veya “isnâdı hasendir” şeklindeki ifadeleri, “bu hadis sahihtir” veya “bu hadis hasendir” şeklindeki açıklamalarından daha düşük bir mertebededir. Zira bazen hadisin isnâdının sahih olduğu belirtilir, fakat ilgili hadis, şâz veya illetten dolayı sahih kabul edilmez.²²

Aynı şekilde âlimlerin neredeyse tamamına göre bir hadisin sahih olması, kaynağına nisbetine dair zannî bilgi doğurur. Dolayısıyla bir hadis, mütevâtir seviyesine ulaşmadıkça sübûtu katî olmaz, yani Hz. Peygamber'e aidiyeti zannî olmaktan öteye geçemez. Dolayısıyla bilgi derecesi açısından bu tür hadislerin, kıyas ve ictihâdla ulaşılan sonuçlarla aynı seviyede olduğu söylenebilir. Zan ifade ettiğinden dolayı bu tür hadisler, fıkıh alanında kullanılmasına rağmen akâid alanında hüccet kabul edilmezler. Nitekim “haber-i vâhid, ilmi değil ameli gerektirir” şeklindeki usûl prensibi de aynı hususu ifade eder.

Teorik olarak haber-i vâhidin ameli gerektirdiğine dair yaygın kanaat söz konusu olsa da hadisin sıhhati meselesinin ictihâdî olması ve hadisin sıhhatiyle ilgili kriterlerin fakihe göre farklılık arz etmesi, ayrıca nasların, akıl ve kıyasla tahsis edilebilmesi fukahâ arasında ihtilafları kaçınılmaz hale getirmektedir.²³ Dolayısıyla haber-i vâhidin ameli gerektirdiği, teorik olarak fukahâ tarafından kabul edilse de hangi hadisle amel edileceği ve hangi hadisin tahsis edilip anlamının daralacağı fukahânın geliştirdiği metodolojilere göre farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla Şâfiî'nin konuyla ilgili düşüncelerini ele alırken meselenin sağlıklı bir zeminde tartışılması için öncelikle ona göre hadisin kabul kriterlerinin neler olduğuna, ardından “hadis sahihse benim mezhebim odur” sözünden neyin kastedilmiş olabileceğine, akabinde örneklerden hareketle Şâfiî'nin bütün sahih hadislerle amel edip etmediğine ve bundan dolayı kendisine yöneltilen bazı tenkitlere temas edilecektir.

22 İbn Salâh, *Mukaddime/Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nureddin İtr (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 38.

23 Râzi, *el-Mahsûl*, thk. Tâhâ Câbir (yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 3: 96; Beyzâvi, *Minhâcû'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl*, çev. Mansur Koçinkâğ (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 107.

1. İmâm Şâfiî'ye Göre Hadisin Kabul Kriterleri

Son dönemde kaleme alınan bazı eserlerde, hadisin isnâd yönünden sahih olmasının İmâm Şâfiî için yeterli olduğu iddia edilmiştir.²⁴ Bu iddia, Şâfiî tarafından dile getirilen bazı teorik ifadelerle nisbeten uyum arz etse de vakıyı doğru şekilde yansıtıp yansıtmadığı, ona ait teorik ifadelerin mecmûundan ve ileride zikredeceğimiz örneklerle ortaya çıkmış olacaktır.²⁵ Ayrıca Kûfe fıkıh anlayışına mensup Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve Şeybânî'nin (ö. 189/805) eserlerinde de Şâfiî'nin kullandığı teorik cümlelere yakın ifadelerin olduğu görülür. Dolayısıyla kendi içinde tutarlı bir usûl geliştirmek veya muhâlifleri eleştirmek için sarf edilen nazari ifadelerin merkeze alınarak konunun ele alınması zaman zaman hatalara neden olabilmektedir. Dolayısıyla konunun devamında hem haber-i vâhidin kabulü hususunda öne sürülen nazari kriterlere hem de furû-ı fıkıh örneklerine temas edilecektir.

İmâm Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserinde, haber-i hâssanın²⁶ (haber-i vâhidin) kabulü hususunda mücmelen öne sürülen şartlar şunlardır:

1. Râvî, dininde sika olmalıdır.
2. Hadiste sıdkıyla/doğruluğuyla meşhur olmalıdır.
3. Aktardığı hadisi iyice anlayan biri olmalıdır.
4. Lafız bakımından hadisin manasını değiştiren hususları bilen biri olmalıdır.
5. Hadisi lafzen aktarıyorsa hadisi harfiyyen aktaran biri olmalıdır.
6. Kitaptan rivâyet ediyorsa kitabı korunmuş olmalı, hafızasından rivayet ediyorsa hafızası sağlam olmalıdır.
7. Aktarılan hadis, diğer muhaddislerin hadisine uygun olmalıdır.

24 Kırbaçoğlu, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü* (seçki) (Ankara: Kitâbiyât, 2003), 231-232, 247-248; Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Ankara: Ankara Okulu, 2000), 101 vd.; İshak E. Aktepe, "İmam Şâfiî'nin 'Hadis Sahihse Mezhebim Odur' sözünü Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İmâm Şâfiî Sempozyumu* içinde, ed. Mehmet Bilen (İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2012), 204-225.

25 Bazı araştırmacılar, Şâfiî'yi ehl-i hadisin merkezine yerleştirseler de bu bilgi, hem tarihi verilerle hem de kendi dönemindeki ehl-i hadisin bakış açısıyla çelişmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mansur Koçinkağ, *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis* (İstanbul: Rağbet Yayınları 2018). Nitekim Şâfiî döneminde ve hemen sonrasında yaşayan muhaddislerin öncülerinden ilk akla gelenlerin; Yahya b. Ma'in, İshâk b. Râhûye, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî olduğu söylenebilir. Fakat bu kimselerin, Şâfiî'nin fıkıh faaliyetini tasvip ettiğini söylemek zordur. Zira ilk ikisinin Şâfiî'yi cerh ettiği dahi tarih kitaplarında aktarılır. Ahmed b. Hanbel'in ise önceleri Şâfiî'ye öğrencilik yaptığı, ama mihne sonrasında onun fıkıh faaliyetini bidat olarak nitelendirdiği görülür. Buhârî, *et-Târîhu'l-Avsat* ve *et-Târîhu'l-Kebîr* adlı eserlerinde Şâfiî'nin tercemesine yer vermesine rağmen övücü tek bir kelime kullanmaz, sadece Mâlik'ten hadis dinlediğine temas eder. Müslim, *el-Esmâ ve'l-Kunâ* adlı eserinde hiçbir övücü kelimeye yer vermeden Şâfiî'nin tercemesini zikreder. Ayrıca *Sahih*'in mukaddimesinde ehl-i hadisin imamlarından bahsettiği paragrafta; İmâm Mâlik, Şu'be b. Haccâc, İbn Uyeyne, Yahya b. Sa'îd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî'nin ismine yer vermesine rağmen Şâfiî'nin ismine dahi temas etmez. Son olarak Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahih* adlı eserlerinde Mâlik'ten aktarılan yüzlerce hadis bulunmasına rağmen Şâfiî vasıtasıyla aktarılan tek bir hadise dahi yer verilmemiş olması onların düşüncesini yansıtması açısından önem arz etmektedir.

26 Şâfiî, haberleri; hâssa ve âmme diye ikiye ayırır. Âmmeden maksat, namazların rekâtı gibi bütün ümmetin kabul ettiği hususlar (mütevâtir haber) iken hâssadan maksat haber-i vâhiddir. Bkz. Şâfiî, *Cimâ'u'l-İlm*, (yy.: Dâru'l-Âsâr, 1423/2002), 21. Ayrıca bkz. İhsan Akay, "Şâfiî Usûl Geleneğinde İmâm Şâfiî'ye Muhâlif Usûli Görüşler" (Doktora tezi, Dicle Üniversitesi, 2015), 95 vd.

8. Râvî, duymadığı kişiden hadisi aktaran müdellislerden olmamalıdır.

9. Diğer râvîlerin hilâfına bir bilgi aktarmamalıdır.

10. İsnâdının tamamı bu şekilde ve muttasıl olmalıdır.²⁷

İmâm Şâfiî, başka bir yerde munkatı rivâyetlerin tamamının aynı kategoride yer almadığını belirtir. Zira onların farklı kısımlara ayrıldığını ve birinin ilgili hadisi müsned veya mürsel şekilde aktarmasıyla veya aynı hadis doğrultusunda sahâbî kavlinin veya fukahânın fetvasının bulunmasıyla ilgili hadisin kabul edileceğini söyler.²⁸ Bir başka yerde ise Kitâb, sünnet, icmâ veya kıyasa dayanarak hadisin sadece bir kısmıyla amel edilebileceğini belirtir.²⁹ Dolayısıyla inkita ve benzeri nedenlerden dolayı isnâdı zayıf olan hadisler, Şâfiî'ye göre sahâbî kavliyle veya fukahânın fetvasıyla desteklenmesi durumunda hüccet kabul edilirler.

Hâsılı İmâm Şâfiî, isnâdı sahih olsa da hadisi manayla aktaran râvînin âlim/fakih olması gerektiğini, yani manayı değiştiren hususları bilmeyen kimsenin hadisin kabul edilmeyeceğini belirtir. Nitekim kabul etmeme gerekçesini şöyle açıklar: “Zira farkında olmadan helal olan bir şeyi helal kılabilir.”³⁰ Ayrıca hadisin isnâdı sahih olmasına rağmen aynı konuya temas eden diğer hadislerle; haber-i vâhid, meşhur veya mütevâtire muhâlif olması halinde de kabul edilmeyeceğini savunur. Zira kabul edilen hadisin, diğer hadislerle aykırı olmaması gerektiğini şart koşar. Aynı şekilde isnâdı zayıf olan hadisin, sahâbî uygulamasıyla desteklenmesi veya o doğrultuda fukahânın fetvasının bulunması halinde kabul edileceğini belirtir. İlâveten “Sâlim hadisi”nde olduğu gibi âlimlerin genel kabulüne mazhar olmamış hususları da “ona özgü” veya “mensûh” olduğu gerekçesiyle reddeder.

İmâm Şâfiî'nin, sahâbî kavliyle ilgili kullandığı ifadelerde de aynı hususu görmek mümkündür. Nitekim o, sahâbî kavli için Kitâba, sünnete, icmâa veya kıyasa daha uygun olanı tercih edeceğini belirtir.³¹ Ayrıca Şâfiî, bazı rivâyetleri neden kabul ettiğini veya neden bu şekilde tevil ettiğini açıklarken “Allah'ın Kitâbına ve makûla daha çok benzediğinden” veya “kıyâs ve mâkula daha uygun olduğundan” gibi ifadelerle yer verir.³² Bundan ötürü “Şâfiî'ye göre bir hadisin kabul edilip edilmemesinin tek kriteri isnâdının sahih olmasıdır” veya “ona göre hadis ve sünnet eşanlamlıdır” şeklindeki önermelerin gerçeği yansıtmadığı ve bu anlama gelebilecek bazı teorik ifadelerin, tutarlı bir usûl geliştirmek maksadıyla söylendiği anlaşılmaktadır. Nitekim ileride müttefakun aleyh olan bazı hadisler başta olmak üzere Şâfiî'nin pek çok sahih rivâyetle amel etmediği örneklerle tespit edilecek ve

27 Şâfiî, *er-Risâle*, 370-372.

28 Şâfiî, *er-Risâle*, 461-463. Ayrıca bkz. Koçınkağ, “İmâm Şâfiî'nin Mürsel Hadis Anlayışı”, *Journal of Intercultural and Religious Studies* 7 (2016): 61-80.

29 Şâfiî, *er-Risâle*, 373.

30 Şâfiî, *er-Risâle*, 371.

31 Şâfiî, *er-Risâle*, 596.

32 Şâfiî, *el-Ümm*, 2: 144, 3: 305, 3: 483, 606, 4: 137, 7: 609.

“hadis sahihse benim mezhebim odur” cümlesiyle neyin kastedilmiş olabileceği üzerinde imali fikirde bulunulacaktır.

2. “Hadis Sahihse Benim Mezhebim Odur” Sözü Nasıl Anlamalıdır?

“Konuyla ilgili sahih bir hadis veya sahih bir sünnet varsa ona tabi olurum veya o benim mezhebimdir” şeklindeki ifadeler, İmâm Şâfi başta olmak üzere pek çok âlime nisbet edilmektedir.³³ Nitekim İmâm Ebû Hanîfe'nin “Hz. Peygamber'den bir hadis gelirse başımız gözümüz üstündedir...”,³⁴ İmâm Mâlik'in, [Hz. Peygamber'in kabrine işaret ederek] “Bu kabir sahibi dışında herkesin sözü alınır ve terk edilir” sözü meşhurdur. Ayrıca Şeybânî ve Ebû Yusuf'un hadisin ve sünnetin kabulü bağlamında bu anlama gelebilecek pek çok ifadesi söz konusudur.³⁵ Diğer bir ifadeyle prensip olarak bir hadisin sahih olduğuna kanaat getirilir ve ilgili hadisin mensûh veya müevvel olmadığı kabul edilirse bütün âlimlere göre bu hadisle amel edilmesi gerekir.

İmâm Şâfi'nin eserlerinde “hadis sahihse benim mezhebim odur” şeklinde bir ifade tespit edilememiştir. Fakat hadis sahihse veya konuyla ilgili bir sünnet varsa onunla amel edilmesi gerektiğine dair ifadeler söz konusudur. İkincil kaynaklar incelendiğinde ise; bu bağlamda kendisine pek çok sözün nisbet edildiği görülür.³⁶ Dolayısıyla aktarılan lafızlar içinden sadece birini mutlaklaştırıp onun üzerinden yorum yapmak pek isabetli olmayabilir. Bundan ötürü aktarılan ifadelerin lafızlarından ziyade ne anlama geldiğini sorgulayarak konuyu incelemeye çalışacağız.

1. *Sahih hadis kaynaklarında bulunan veya muhaddislerin sahih kabul ettiği hadisler, Şâfi'nin görüşüne aykırı olursa onun görüşü terk edilip ilgili hadisle edilmesi gerekir mi?*

33 Mâlik b. Enes ve Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen sözler için bkz. Sübkî, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 99; İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1412/1992), 1: 68; Elbâni, *Sıfatı Salâti'n-Nebi*, 1: 23 vd.

34 İbn Âbidin, İbn Şihne'den naklen şöyle der: “Hadis sahih olur ve mezhebin hilâfına bir anlam ihtiva ederse hadisle amel edilir ve bu, mezhebin görüşü olur. (Ayrıca) ilgili hadisle amel edilmesi, kişiyi Hanefî olmaktan çıkarmaz. Zira Ebû Hanîfe'nin “hadis sahihse benim mezhebim odur” dediği sahih şekilde aktarılmıştır.” (*Reddü'l-Muhtâr*, 1: 68).

35 Şeybani, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1: 450; Şeybani, *el-Hüccetü 'alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Seyyid Hasan el-Keylânî (yy.: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 1: 204. Ayrıca bkz. Mansur Koçinkağ, “Günümüze Ulaşan İlk Metinlerde Hadis ve Sünnet Kavramı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 30 (2017): 93-116. Hadislerin veya âsârın bulunduğu yerde onlara tabi olunması gerektiğine dair Şeybânî'nin ifadeleri:

وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ: تَوَلَّ مَا جَاءَ مِنَ الْأَثَارِ كَأَنَّ الْقِيَاسَ عَلَى مَا قَالَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ وَلَكِنْ لَا قِيَاسَ مَعَ أَثَرٍ وَلَيْسَ يَنْبَغِي إِلَّا أَنْ يَنْقَادَ لِأَثَارِ (الحجة على أهل المدينة، 402/1)

وقال: أنا نَدَعُ الْقِيَاسَ لِأَثَرِ الَّذِي جَاءَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (الأصل، 33/1).

قال: هما في القياس سواء، غير أنه جاء في المنى أثر، فأخذنا به (الأصل، 74/1).

قال: فأخذنا في النفس بالأثر، وأخذنا في اليد وفيما دون النفس بالقياس والأثر عن إبراهيم النخعي (الأصل، 333/8).

قال: فأخذنا فيهما بما جاء به الآثار، وأخذنا فيما سواهما بالقياس، فلم نجز من ذلك شيئاً (الأصل، 255/9).

قال أبو يوسف: فَإِنَّ هَذَا لَيْسَ يُقْبَلُ إِلَّا عَنِ الرُّجَالِ الثَّقَاتِ فَعَمَّنْ هَذَا الْحَدِيثُ وَعَمَّنْ ذَكَرَهُ وَشَهِدَهُ وَعَمَّنْ رَوَى (الرد على سائر الأوزاعي ص 5).

36 Sübkî, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 85 vd.

Musa b. Ebi'l-Cârûd (ö. 231-240), Muhammed b. Abdilmelik el-Kerecî (ö. 532), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Ebû Şâme (ö. 665/1267) gibi hadisçilik yönleri baskın olan bazı âlimler, Şâfiî'nin görüşünü bu bağlamda değerlendirmiş ve onun açık ifadelerine aykırı olmasına rağmen sırf isnâdı sahih diye ölen kişi yerine oruç tutulabileceği, sabah kunûtunun okunmaması gerektiği, hacamat yapan ve yaptırmanın orucunun bozulacağı gibi bazı fetvalara kâil olmuşlardır. Fakat bu görüşler, mezhep âlimleri tarafından kabul edilmemiş, aksine bunların tamamı tenkit edilmiştir.³⁷ Dolayısıyla mezhebe mensup bazı âlimlerin bireysel görüşleri ile mezhebin genel kanaati birbirine karıştırılmamalıdır.³⁸

Nevevî'nin hocası ve hadis yönü güçlü olan Ebû Şâme, Şâfiî'nin yukarıdaki sözüne binaen ölen kişi yerine oruç tutulabileceğine dair fetva verir ve bu konuda muhaddislere başvurulması gerektiğini iddia eder.³⁹ Hâlbuki Şâfiî, önceleri bu kanaatte iken cedîd kavlinde bu görüşünden vazgeçmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla Şâfiî'nin ilgili hadisi görmediği veya sahih olduğunu bilmediğinden onu terk ettiğine dair iddialar pek tutarlı değildir.

İbnü'l-Kayyim (ö. 751/1350), sadece Şâfiî'ye değil, bütün mezhep imamlarına bu sözü nisbet eder ve ehl-i hadis mantığına uygun şekilde bu cümlenin inşaa fonksiyonu taşıdığı iddia eder.⁴¹ Aynı şekilde İbn Hibbân (ö. 354/965), Şâfiî'nin yukarıda geçen sözüne dayanarak sahih hadisle sabit olan hususları Şâfiî'ye nisbet eder. Fakat Zeynüddîn el-İrakî (ö. 806/1404), isabetli olmadığını tespit sadedinde bu tutumu kesin bir dille reddeder.⁴²

Konuyla ilgili müstakil çalışması olan Takıyyüddîn es-Sübki (ö. 756) ise Şâfiî'nin hadislerle aykırı görüşlerini ikiye ayırır. Bir kısmında Şâfiî'ye hadis ulaştığını ve bu durumda onun görüşünü terk edip hadisle amel edilmesi gerektiğini, diğer bir kısmında hadisin ona ulaşmasına rağmen tevil ettiğinden dolayı onunla amel etmediğini ve bu durumda tevili güçlüyse görüşünün alınacağını, değilse terk edileceğini iddia eder.⁴³

37 Nevevî, *el-Mecmû'* (yy.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1: 64; Sübki, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve*, 94-95.

38 İshak E. Aktepe, "İmâm Şâfiî'nin 'Hadis Sahihse Mezhebim Odur' sözünü Yeniden Düşünmek" adlı tebliğinde ehl-i hadis mantığına uygun şekilde Şâfiî'nin sözünü değerlendirmekte ve bundan hareketle onun görüşünü tenkit etmektedir (*Uluslararası İmâm Şâfiî Sempozyumu*, ed. Mehmet Bilen (İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2012), 204-225. Fakat görüşünü temellendirmek için yazarın seçtiği örneklerin çoğu, mezhebin genel kanaatini yansıtmayan bireysel bazı görüşlerden ibaret olduğu görülür. Yusuf Eşit de "Fukahânın Temel Hadis Kaynaklarına Referansı ve bu Kaynakların Fukahâ Üzerindeki Etkisi" adlı çalışmasında hadislerin fıkıh üzerinde ne denli belirleyici olduğuna temas etmiş ve buna yakın bir resim çizmeye çalışmıştır (*e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi* 9, sy. 2 (2017): 1011-1030).

39 Ebû Şâme, *Hutbetü'l-Kitâb* (yy.: Edvâü's-Selâf, 1424/2003), 125.

40 Mezheb-i kadim ve cedîd hakkında bkz. Bilal Aybakan, *İmâm Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 93 vd.

41 İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakki'in*, 4: 179.

42 Zeynüddîn İrakî, *Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib* (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2: 334.

43 Sübki, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 309. Mâverîdî, Şâfiî'nin sabah namazının vustâ namaz olduğuna dair görüşünün aksine ikinci namaz olduğunu belirtir. Hâlbuki Şâfiî'nin bu konudaki görüşü net olmamakla beraber ilgili konunun fıkhi bir hüküm olduğunu söylemek de zordur. Dolayısıyla Şâfiî'nin görüşünün terki bağlamında bu örneğin zikredilmesi pek uygun değildir (*a.g.e.*, 89-90).

Sübki'nin cümleleri, mezhep mefhumuna pek uygun olmayıp müctehidin takınması gereken tutumu yansıtmaktadır. Bir de hicrî üçüncü asrın başlarına kadar sünneti tespit eden bir hadisin, fakihlere ulaşmamış olabileceğini ihâm ettirmektedir ki bu, kanaatimizce pek makul değildir. Fakihler bir yana Şâfiî öncesinde ve döneminde Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826), Humeydî (ö. 219/834) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi hadiste otorite kabul edilenlere dahi fıkıhla ilgili bir hadis ulaşmamışsa ilgili hadisin sıhhatinden kuşku duyulmalı ve ona ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Zira Şâfiî'nin, döneminde hadis yönü güçlü pek çok kişiyle uzun teşriki mesaisi söz konusudur.

2. *Şâfiî'nin ilgili sözü, müctehid âlimlere dönük bir ifade olarak kabul edilebilir mi?*

Nevevî (ö. 676/1277) ve İbn Salâh (ö. 643/1245) gibi mezhep içinde otorite kabul edilen bazı âlimler, bu ifadenin mezhepte müctehid olanlara dönük bir hitâb olduğunu, diğer bir ifadeyle ancak müctehidlerin, sahih hadisten dolayı Şâfiî'nin görüşünü terk edebileceklerini savunurlar. Yaygın kabule göre müctehidin, bir başka müctehidi taklit etmesinin caiz olmadığı düşünüldüğünde İbn Salâh ve Nevevî'ye göre bu cümlenin özel bir anlamının olmadığı söylenebilir.

İbn Salâh, sahih hadisi merkeze alarak fetva verenlerin, Buveytî ve Dârekî gibi bazı âlimler olduğunu, yoksa her fakihin hadise dayanarak hüküm vermeye ehil olmadığını belirtir. Nitekim "hadis sahihse benim mezhebim odur" sözünden hareketle Ebü'l-Velîd Musa b. Ebi'l-Cârûd, hacamat yapanın ve yaptırmanın orucunun bozulacağını dair hadisten dolayı Şâfiî'nin görüşünü terk eder. Fakat mezhebe mensup âlimler, onun bu görüşünü kabul etmeyip ilgili hadisin Şâfiî tarafından bilindiğini ve onu mensûh kabul ettiğini belirtirler. Aynı şekilde Ebü'l-Velîd en-Nîsâbüri (ö. 349/960), Şâfiî'nin ilgili sözüne dayanarak hacamat yapan ve yaptırmanın Şâfiî mezhebine göre iftar ettiğine dair yemin eder. Fakat mezhep âlimleri, onun da yanlış bir tutum içinde olduğunu belirtirler. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdilmelik el-Kerecî de sabah namazında kunût duasını okumaz ve Hz. Peygamber'in kunûtu terk ettiğine dair sahih hadisin bulunduğunu söyler. Fakat mezhep âlimleri, bu kanaatin hadisi yanlış yorumlamaktan kaynaklandığını ve Hz. Peygamber'in terk ettiği hususun kunût değil beddua olduğunu ifade ederler.⁴⁴

İbn Salâh, devamında konuyla ilgili şöyle der:

Şâfiî mezhebine mensup olanlar, mezhebe muhâlif bir hadis görürlerse bakılır; şayet kişi, mutlak müctehid olur veya bu konuda yahut bu meselede daha önce geçen ictihâd kriterlerine sahipse ilgili hadisle amel etmesi mümkündür. Fakat ictihada ehil olmayıp hadise muhâlefet ettiğinden dolayı kalbi mutmain değil ve ilgili hadi-

44 Detaylı bilgi için bkz. İbn Salâh, *Edebü'l-Müfîti ve'l-Müstefî*, thk. Muvaffak Abdullah (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1423/2002),118 vd.

se neden muhâlefet edildiğine dair uygun bir cevap bulamazsa bu hadisle müstakil bir müctehidin amel edip etmediğini inceler. Eğer bulursa bu hadisle amel ederek onun mezhebini taklit eder ve bu, kurucu imamın mezhebini terk etme hususunda onun için bir mazeret sayılır.⁴⁵

Görüldüğü üzere İbn Salâh, Şâfiî'nin ilgili sözüne rağmen bunun sadece mutlak veya meselede müctehid olan âlimler için veyahut ilgili hadis istikametinde başka bir müctehidin görüşünü taklit ederek mümkün olabileceğini, yoksa hadisin sahih olmasının amel için yeterli olmadığını belirtir. Fakat Sübkî, İbn Salâh'ın görüşüne yer verdikten sonra ilgili hadis istikametinde müctehid bir âlimin görüşü olmasa dahi ilgili hadisle amel edileceğini savunarak ehl-i hadis mantığına yakın şekilde konuyu ele alır.

Nevevî, İbn Salâh'ın görüşü istikametinde meseleyi ele alır ve konuyla ilgili şöyle der:

Şâfiî'nin bu sözü, sahih hadis gören kişinin, "Bu, Şâfiî'nin mezhebidir" deyip ilgili hadisin zâhiriyle amel edeceği anlamına gelmez. Bu, sadece mezhepte müctehid rütbesinde veya bu mertebeye yakın olanlara dönük bir ifadededir ve kişinin, bu şekilde davranabilmesi için Şâfiî'nin ilgili hadisi görmediğine veya hadisin sıhhatiyle ilgili bir bilgiye sahip olmadığına dair zannı gâlibe sahip olması gerekir. Dolayısıyla bu, ancak Şâfiî'nin bütün kitaplarını ve onun eserlerinden istifade edenlerin kitaplarını mütalaa ettikten sonra gerçekleşebilir. Zor bir şart olduğundan ötürü bu sıfatı nadir kimseler taşımaktadır. Mezhep âlimlerinin bunu şart koşmalarının nedeni, Şâfiî'nin pek çok hadisi gördüğü ve bildiği halde terk etmesi dolayısıyladır. Zira kendisi, [bu durumda] ilgili hadislerin zayıf olduğuna, neshedildiğine, tahsis edildiğine veya müevvel gibi [muâırız] bir husus olduğuna dair bir delile sahiptir.⁴⁶

Hadisçilik yönü baskın olan İbn Hacer dahi konula ilgili şöyle der:

Şâfiî'nin vasiyetiyle amel etmek ancak Şâfiî'nin hadise muttali olmaması durumunda gerçekleşebilir. Yoksa Şâfiî'nin hadise muttali olmasına rağmen onu reddetmesi veya başka şekilde tevil etmesi durumunda [bu vasiyetiyle amel etmek] mümkün değildir.⁴⁷

Sonuç olarak Şâfiî mezhebinde yaygın şekilde meselenin bu istikamette anlaşıldığı ve sahih hadislerden dolayı kurucu imamın görüşünden udûl edilmediği söylenebilir. Dolayısıyla zaman zaman sahih hadislerden dolayı Şâfiî'nin görüşünü terk edenler bulunsa da bu tür fetvalar bireysel olarak değerlendirilmiş, ekol sistematığı içinde tenkit edilmiş ve mezhebin genel kanaati haline dönüşmemiştir.

3. "Hadis sahih olur ve muâırız bir delil söz konusu değilse mezhebim odur" anlamı kastedilmiş olabilir mi?

45 İbn Salâh, *Edebü'l-Müftî*, 121; Sübkî, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 92.

46 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1: 64.

47 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihî'l-Buhâri* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 2: 223.

Karâfi (ö. 684/1285) gibi bazı âlimler, muâriz delil olmaması halinde sahih hadisle amel edileceğini ve bunun Şâfi'ye özgü bir durum olmadığını belirtirler. Nitekim Karâfi, *et-Tenkîh* adlı eserinde konuyla ilgili şu önemli açıklamalara yer verir:

Hiçbir âlim yok ki Kitâb ve sünnette bulunan pek çok delile muhâlefet etmesin, fakat bu, [keyfi olmayıp] râcih ve muâriz bir delilden kaynaklanır. Aynı şekilde Mâlik de hadisi daha râcih olan Medine amelinden dolayı terk eder. Bu, Mâlik'in icat ettiği bir şey olmadığı gibi sadece onun başlattığı bir bidat da değildir. Şâfi'den aktarılan "hadis sahihse benim mezhebimdir" veya "[hadis sahihse] benim görüşümü duvara çarpın" şeklindeki sözler de bu kabildendir. Zira Şâfi, muâriz bir delil olmadığı durumları kastediyorsa bu, bütün âlimlerin görüşüdür ve ona özgü bir husus değildir. Eğer muâriz bir delilin bulunması halini kastediyorsa bu, icmâa aykırıdır. Dolayısıyla iddia edilenin aksine bu söz, ona özgü bir husus değildir.⁴⁸

Karâfi, muâriz delil bulunması halinde hadisin sahih olmasıyla yetinmenin icmâa aykırı olduğunu belirtmesi önemlidir. Zira bütün fakihler, muâriz bir delilden dolayı muhaddisler tarafından sahih kabul edilen bazı hadisleri terk etmişlerdir. Racrâci de *et-Tenkîh*'in şerhi olan *Ref'u'n-Nikâb 'an Tenkîhiş-Şihâb* adlı eserinde Mâlik'in "bu kabildendir/min hâza'l-bâb" ifadesini "Muâriz bir delilin olmaması halinde [hadis sahihse mezhebim odur.]" diye açıklar.⁴⁹

Karâfi, *et-Tenkîh*'in şerhinde ayrıca şu uyarıda bulunur:

Şâfi mezhebine mensup pek çok fakih, Şâfi'nin bu sözüne dayanarak "Şâfi'nin görüşü şöyledir. Zira bu istikametteki hadis sahihtir" derler. Bu, yanlış bir tutumdur. Zira bunu söyleyebilmek için muâriz bir delilin bulunmaması gerekir. Muâriz delilin olmadığını bilmek ise sadece şeriatın istikrâna ehliyetli olanlar (müctehidler) için söz konusu olabilir. Ancak bu durumda "bu hadisin muârizi yoktur" denilebilir. Fakat mutlak müctehid olmayanın araştırmasına/istikrâna itibar edilmez. Şâfilerden bunu söyleyen kişinin, böyle bir fetvayı açıkça vermeden önce ictihâd/istikrâ ehliyetine sahip olması gerekir. Fakat bunu söyleyen kişi bu seviyede biri değildir. Onlar, bu sözleriyle hata etmektedirler.⁵⁰

Sübki, Karâfi'nin bu sözünü aktardıktan sonra başka âlimlerin de konuyu bu şekilde değerlendirdiğini söyleyerek bu konuda Karâfi'nin yalnız olmadığını belirtir, fakat ardından Karâfi'nin görüşünü zorlama yorumlarla reddetmeye çalışır. Zira bu bağlamda Şâfi'den aktarılan pek çok söz olsa da istikbâl/gelecek zamanı ifade eden "izâ" ile aktarılanı ön plana çıkarak Arap dili ve edebiyatı bağlamında bazı açıklamalara yer verir ve bu konuda Şâfi'nin özel bir konuma sahip olduğunu

48 Karâfi, *en-Tenkîh* (Şerhler beraber), thk. Tâhâ Abdürreûf (yy.: Şeriketü't-Tibâ'ati'l-Fenniyyeti'l-Müttahide, 1393/1973), 450; Sübki, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 112.

49 Hüseyin b. Ali er-Racrâci, *Ref'u'n-Nikâb 'an Tenkîhiş-Şihâb* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425/2004), 6: 221.

50 Karâfi, *Şerhu't-Tenkîh*, 450.

açıklamaya çalışır.⁵¹ Hâlbuki ikincil kaynaklarda yer alan bu tür nakillerin lafzen aktarıldığını varsaymak pek isabetli olmamakla beraber Şâfiî mezhebinde, her sahih hadisle amel edildiğine dair izlenim vermesi de gerçeği pek yansıtmamaktadır.

Cessâs'ın, Karâfi'nin daha önce geçen sözlerine paralel şekilde "Fukahâdan hiç kimsenin haber-i vâhidin kabulü hususunda sadece isnâdı dikkate aldığını bilmiyoruz." demesi konunun vuzuha kavuşması açısından önemlidir.⁵² Böylece o, Şâfiî dâhil olmak üzere hiçbir fakihin isnâdla yetinmediğini ve dolaylı şekilde hadislerin tespiti hususunda fukahânın muhaddislerden ayrıldığını belirtmiş olmaktadır.

4. "*Hadis sahihse benim mezhebim odur*" ifadesiyle geriye dönük durum tespiti söz konusu olabilir mi?

Teorik olarak kullanılan bu tarz ifadelerin, inşa fonksiyonundan ziyade hadis ve sünnete yapılan tazim ifadesi ve geriye dönük durum tespiti şeklinde anlaşılması mümkündür. Nitekim ileride görüleceği üzere Şâfiî, muhaddislere göre isnâdı sahih kabul edilen pek çok hadisle amel etmemiştir. Ayrıca bazııyla bir müddet amel etmiş olsa da cedîd kavlinde ilgili hadisle amel etmeyi terk etmiştir. Dolayısıyla "hadis sahihse benim mezhebim odur" diyerek aksi yöndeki hadisleri sahih kabul etmediği veya mensûh ve müevvel addettiği anlaşılabilir. Nitekim İbn Huzeyme'ye (ö. 311/924) "Şâfiî'nin helal ve haram hususunda kitabına almadığı bir sünnet var mıdır?" diye sorulunca böyle bir hadisin veya sünnetin olmadığını söyler.⁵³

Görebildiğimiz kadarıyla İmâm Şâfiî, bazı konularda kesin bir yargı belirtmeyip "hadis sahihse kabul ederim" şeklinde ihtiyatlı ifadelere yer vermiştir. Mezhepte müctehid olanlar da bu gibi konularda nadir de olsa bazı tercihlerde bulunmuşlardır. Bir de Şâfiî'nin konuyla ilgili kavilleri arasında tercih yaparken zaman zaman konuyla ilgili sahih hadise atıfta bulunarak Şâfiî'nin konuyla ilgili görüşünü netleştirmeye çalışmışlardır. Yoksa müctehid veya ehl-i hadis düşüncesine sahip olanları istisna edersek Şâfiî fakihler, sahih hadis kaynaklarında yer alan rivâyetlerden dolayı kurucu imamın görüşünü terk etmemişlerdir. Hanefî mezhebinde müctehid kabul edilen Ebû Yusuf ve Şeybânî gibi âlimler de zaman zaman sahih hadisten dolayı kurucu imamın görüşünden rücu etmişlerdir.⁵⁴ Fakat bütün mezheplerde ehl-i hadis mantığına yakın ve taklide mesafeli bazı kimseler hadislerden ibtidâen ve yeniden hüküm çıkarma yöntemini takip etmiş, ancak bu yöntemle ulaşılan görüşler, mezheplerin sistematığı içinde pek kabul görmemiştir.

51 Sübkî, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 113 vd.

52 Cessâs, *el-Fusûl*, 3: 179.

53 Sübkî, *İzâ Sahha'l-Hadisü Fehuve Mezhebi*, 88.

54 Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 3: 90; Şeybânî, *el-Asl* (Mukaddime), 193; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1408/1988); Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît* (yy.: Dâru'l-kütübî, 1414/1994), 6: 445.

3. İmâm Şâfi'nin, Sahih Hadislerle Amel Etmediğine Dair Bazı Örnekler

İmâm Şâfi, eserlerinde ısrarla hadis sahihse onunla amel edilmesi gerektiğini söyler ve muhâliflerini tenkit ederken onların hadisle amel etmediğine vurgular. Ancak bununla beraber onun da muhaddisler tarafından sahih kabul edilen, fakat fikhî uygulamaya uygun olmadığından pek çok hadisle amel etmediği ve bundan dolayı zaman zaman muhâlifleri tarafından sünnete değil de re'ye başvurmakla itham edildiği görülür.

Örnek 1: Buhârî ve Müslim tarafından aktarılan müttefakun aleyh bir hadiste; Ebû Huzeyfe, Sâlim adında birini evlatlık edinir. Sehle bnt. Süheyl, Hz. Peygamber'e gelir ve "Ebû Huzeyfe'nin, Sâlim'in yanımıza girmesini istediğini yüzünden okuyorum. Zira Sâlim onun evlatlığıdır" der. Hz. Peygamber de onu emzirmesini söyleyince Sehle, "nasıl onu emziririm, o büyük biridir" der. Hz. Peygamber tebessüm eder ve "onun büyük biri olduğunu biliyorum" der.⁵⁵ İmâm Şâfi, bu hadisi aktarır ve Hz. Aişe'nin aynı doğrultudaki görüşüne yer verir. Ardından büyük birinin sütten dolayı hısmınlığının gerçekleşmeyeceğini ve bu hadiste aktarılan olayın Sâlim'e özgü bir olay olabileceğini, -muhtemelen fukahânın amele uygun bulmaması dolayısıyla- burada aktarılan bilgiyle amel edilmesinin doğru olmadığını belirtir.⁵⁶ Bu sahih hadisin amele konu edilmemesi, Şâfi'ye özgü bir tutum değildir. Aksine İbn Hazm gibi bazı âlimleri istisna edersek fukahânın neredeyse tamamının bu sahih hadisle amel etmediği görülür.

Örnek 2: Bir yumurta veya halat çalan kişinin elinin kesileceğine dair hadis, hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.⁵⁷ İbn Hazm gibi bazı âlimler, sırf bu hadise dayanarak selevin amelini hiçe saymış ve bundan dolayı hırsızın elinin kesileceğine hükmetmişlerdir.⁵⁸ Fakat pek çok fukahâ gibi İmâm Şâfi de bu hadisle amel etmemiş ve diğer bir hadisi de ancak tahsis ederek kabul etmiştir.⁵⁹ Nitekim o, bulûğ çağına ermemiş kişilerin elinin kesilmeyeceğine, hırz/ muhafaza altında olmayan bir şeyin çalınması durumunda had cezasının uygulanmayacağına ve hamr ve domuz gibi haram şeylerden dolayı elin kesilmeyeceğine hükmetmiştir.⁶⁰ Görüldüğü üzere Şâfi, bazen hadisle hiç amel etmemiş, bazen de yorumlayarak ve tahsis ederek hadisle ameli tespit etmiştir. Nitekim hadis bağlamında İmâm Şâfi'ye yöneltilen ve ileride bir kısmına yer vereceğimiz tenkitlerin büyük kısmının da bununla ilgili olduğu görülür.

Örnek 3: Kıyamda ellerin göğsün üstünde bağlanacağı ('alâ sadrihi), pek çok hadiste nakledilir. Nitekim ellerin göğsün/sadrın üstünde bağlanacağına dair ha-

55 Buhârî, "Meğâzi", 12; Müslim, "Redâ", 26.

56 Şâfi, *el-Ümm*, 4: 79.

57 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 475; Ahmed, *Müsned*, 12: 406; Buhârî, "Hudûd", 8, 14; Müslim, "Hudûd", 7.

58 İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 12: 344.

59 Hadisin tevili için bkz. Ebu'l-Meâlî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazim Mahmûd Dîb (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 17: 221; *el-Mecmû*, 20: 80, 82.

60 Şâfi, *el-Ümm*, 7: 372-374.

dis, Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde ve İbn Huzeyme'nin *Sahih*'inde yer almaktadır.⁶¹ Ancak Müzenî'nin *Muhtasar*'ında "tahte sadrihi" denilerek hadiste yer alan ifadenin tam aksine göğsün altında bağlanacağı belirtilir ve bu, mezhep içinde yaygın şekilde kabul edilir.⁶² Nevevî gibi hadis ilminde otorite kabul edilen biri dahi "müstahab olan ellerin göğsün altında bağlanmasıdır" der.⁶³ Dolayısıyla Şâfiî ve Hanefî fakihler, muhtemelen nesiller boyu tevarüs eden ve her gün en az beş vakit cemaatle cereyan eden uygulama sebebiyle ilgili hadisi kabul etmemişlerdir.

Örnek 4: Kişinin, güneş doğmadan bir rekât evvel sabah namazına yetişmesi veya güneş batmadan ikinci vaktine yetişmesi halinde o vakte yetişmiş olacağına dair hadis bulunmaktadır. Nitekim bu bilgi, Mâlik, Şâfiî, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî, Nesâî ve İbn Huzeyme gibi pek çok âlim tarafından aktarılır.⁶⁴ Fakat hadiste bir rekât denilmesine rağmen Şâfiî'ye göre bir tekbir miktarı vakte yetişen kişiye namaz vacip olur.⁶⁵ Zira ona göre Hz. Peygamber, kısa bir süreyi ifade etmek için rekât tabiri kullanmıştır. Fakat bu yorumundan dolayı bazı Mâlikîler, Şâfiî'nin kendi re'iyine dayanarak hadise aykırı hüküm verdiğini belirtmişlerdir.⁶⁶

Örnek 5: Ka'be içinde farz namazının kılınıp kılınmayacağı ihtilaflı bir meseledir. İmâm Mâlik'e göre Ka'be'de sadece Hz. Peygamber'in kıldığı nâfile namazı kılınabilir. İmâm Şâfiî ise bu konuda Hanefîler gibi farz ve sünnet arasında bir fark olmayacağını, dolayısıyla bunu sadece farz namaza hasretmenin büyük bir cehalet olduğunu belirtir.⁶⁷ Pek çok konuda olduğu gibi İmâm Şâfiî'nin burada da kıyas yoluyla hükmü genişlettiğine şahit olmaktadır. Mâlikî İbn Lebbâd (ö. 333/944) ise "Hz. Peygamber'in dahi kılmadığı bu namazın Ka'be'de kılınacağını nasıl söylersin?" diyerek Şâfiî'yi tenkit eder.⁶⁸

Örnek 6: İhramda iken beş hayvanın öldürülebileceğine dair hadis, *el-Muvatta*, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri gibi temel kaynaklarda yer alır.⁶⁹ İmâm Şâfiî, sadece bu hayvanlarla yetinmeyip kıyas yoluyla onların dışında kalan zararlı hayvanların da öldürülebileceğini savunur ve sadece hadiste yer verilen hayvanların

61 Ebû Dâvud, "Salât", 120; *Sahih-i İbn Huzeyme*, 1: 243.

62 Müzenî, *el-Muhtasar* (*el-Ümmi*'le beraber) (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 8: 107.

63 Nevevî, *el-Mecmû'*, 3: 310. Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibin* adlı eserde sahih görüşe göre göbeğin üstünde ve göğsün altında bağlanacağını söyler, ardından mezhep içinde şaz olan bir görüşe göre göbeğin altında bağlanacağını belirtir. Bkz. Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibin ve Ümdetü'l-Müftin*, thk. Zührey eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991), 1: 232.

64 Mâlik, "Vukûtü's-salât", 5; Şâfiî, *es-Sünenü'l-Meşûre*, thk. Abdülmütî Emin Kalacı (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1406/1986), 178; Buhârî, "Mevâkitü's-salât", 28; Müslim, "Mesâcid", 161; İbn Mâce, "Salât", 11; Ebû Dâvud, "Salât", 5; Tirmizî, "Ebvâbü's-Salât", 137; Nesâî, "Mevâkit", 10.

65 Konuyla ilgili farklı görüşler aktarılmış olsa da mezhep içinde yaygın olarak yukarıda yer verdiğimiz görüş Şâfiî'ye nisbet edilir. İbn Lebbâd da bundan dolayı Şâfiî'yi tenkit eder.

66 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî* (Tunus: Dâru'l-Arab, 1406/1986), 47-48.

67 Şâfiî, *İhtilâfu Mâlik veş-Şâfiî*, çev. İshak Emin Aktepe (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 47; Mevsili, *el-Muhtâr*, thk. Beşşâr Bekrî (Dımaşk: el-Mektebetü'l-Ömeriyye, 1420/2004), 1: 136.

68 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 51.

69 Mâlik, "Hac", 88; Buhârî, "Cezâü's-sayd", 5; Müslim, "Hac", 71.

öldürülebileceğine dair Mâlik'in görüşünü tenkit eder.⁷⁰ Bazı Mâlikîler, hadiste sadece beş hayvanın zikredildiğini, dolayısıyla kendi re'iyine göre bunlara ek yapmanın caiz olmadığını ifade ederek Şâfi'i'yi tenkit ederler.⁷¹

Örnek 7: Müşrik öldürüldüğünde üzerindeki "selebe"nin öldürene ait olduğuna dair sahih hadis bulunmaktadır.⁷² Fakat Şâfi'nin, kendi re'iyine dayanarak bu hususta teferruata girdiği ve arkadan müşriki öldürenin onu elde edemeyeceğini savunduğu, dolayısıyla hadise aykırı hareket ettiği ifade edilir.⁷³

Örnek 8: Köpeğin salyasının bulaştığı kabın yedi defa yıkanacağına dair sahih bir hadis nakledilmektedir. Bu hadiste kabın içinde bulunan su veya sütün necis olup olmadığıyla ilgili her hangi bir ifade söz konusu değildir. Ancak İmâm Şâfi'ye göre köpeğin salyasından dolayı kabın yıkanmasının gerekli olması halinde içindeki sıvının evla ile necis addedilmesi lâzım gelir.⁷⁴ Diğer bir ifadeyle Şâfi, hadiste yer alan hükmün illetini tespit ederek konuyu ele alır. Mâlikî âlimler, hadiste olmayan bu bilgileri Şâfi'nin kendi re'iyine göre hadise ziyâde veya eksiltme yaparak kabın içindeki suyun necis olduğuna hükmettiğini belirtirler. Ayrıca hadiste bir defa toprakla yıkanması gerektiği ifade edilirken Şâfi, aynı şekilde konuyu ta'lil ederek ek olarak başka hususlarla (nehâle ve etbânla) da temizlenebileceğini savunur ve Mâlikîler, "hadiste olmayan hususları kendi re'iyile tespit ettiği"nden dolayı Şâfi'yi tenkit ederler.⁷⁵

Örnek 9: Hz. Peygamber'den aktarıldığına göre beş vasaka bâliğ hurmanın zekâta tabi olmayacağı ifade edilir.⁷⁶ İmâm Mâlik'e göre hurmanın bütün türleri aynı kabul edilirken İmâm Şâfi, konuyu gerekçelendirerek hurmaların hepsinin aynı olmadığını belirtir⁷⁷ ve bir kısmında on vasaka ulaşana kadar zekâta tabi olmayacağını ifade eder. Bu ayırımından dolayı Şâfi'nin kendi re'iyine göre bu iki tür hurmaya farklı hüküm verdiği, hâlbuki hadiste böyle bir bilginin olmadığı belirtilir.⁷⁸

Örnek 10: Hz. Peygamber'in ihramdan önce koku sürdüğüne dair bir hadis aktarılır.⁷⁹ Şâfi, ihrâmdan sonra kokusu devam etse dahi kokunun sürülmesinin caiz olduğunu söylerken⁸⁰ Mâlik, hadiste açıkça yer almadığından dolayı ihramdan sonra kokusu devam edecek kokular hususunda tevakkuf eder. Dolayısıyla bazı Mâlikîler, hadiste bu kaydın olmadığı gerekçesiyle Şâfi'nin kendi re'iyine göre

70 Şâfi, *el-Ümm*, 8: 583.

71 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfi*, 51.

72 Mâlik, "Cihâd", 18; Şâfi, *el-Ümm*, 5: 308; Buhârî, "Farzül-Humus", 17; Müslim, "Cihâd", 41.

73 Şâfi, *el-Ümm*, 8: 626; İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfi*, 52.

74 Şâfi, *İhtilâfu Mâlik veş-Şâfi*, 64-65.

75 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfi*, 53-54.

76 Mâlik, "Zekât", 1; Buhârî, "Zekât", 32; Müslim, "Zekât", 1.

77 Şâfi, *el-Ümm*, 3: 90.

78 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfi*, 57.

79 Mâlik, "Hac", 71; Buhârî, "Hac", 18; Müslim, "Hac", 31.

80 Şâfi, *el-Ümm*, 8: 588.

hadise ek yaptığını ve hadiste mevcut olmayan bir kaydın hadise eklenmesinin doğru olmadığını belirtirler.⁸¹

Örnek 11: Deve başta olmak üzere bazı hayvanların bevlinin Hz. Peygamber döneminde tedavi amaçlı kullandığı ve Hz. Peygamber'den bunun temiz olduğuna dair rivayetlerin aktarıldığı görülür. Bu rivayetlerin zâhirine dayanarak Mâlik, Sevri ve Hanefilerden Züfer'e göre eti yenen hayvanların bevli temiz olduğu gibi dışkıları da temizdir.⁸² Şeybânî de *el-Asl* adlı eserinde yer verdiği hadislerden sonra devenin bevlinin temiz olduğunu iddia eder.⁸³ Ancak Şâfiî, eti yensin yenmesin bütün hayvanların dışkılarının ve bevlinin necis olduğunu belirtir.⁸⁴ İbn Lebbâd ise bu hususta Şâfiî'yi tenkit ederken onun görüşünün, hadislere aykırı olduğunu tespit sadedinde pek çok rivayete yer verir.⁸⁵

Örnek 12: Burun kanamasından dolayı abdest alınacağına dair merfû ve mevkûf rivayetler söz konusudur. Nitekim ilgili hadisler, Tirmizî ve İbn Mâce gibi muhaddisler tarafından da aktarılır.⁸⁶ Ancak İmâm Şâfiî, bu rivayetlerin hiç biriyle amel etmemiş ve kendi görüşünü herhangi bir rivâyete dayandırmadan akli delillerle temellendirmiştir.⁸⁷

Örnek 13: Hz. Peygamber'in eşini öptüğü ve ardından namaz kıldığına dair hadis, İbn Ebî Şeybe, Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce gibi pek çok muhaddis tarafından aktarılır.⁸⁸ Fakat bu hadis, muhaddisler tarafından sahih kabul edilmesine rağmen İmâm Şâfiî tarafından amele konu edilmemiştir.

Örnek 14: Hz. Peygamber'in, korku ve yağmur söz konusu olmadan sebepsiz şekilde Medine'de öğle-ikindiyi ve akşam-yatsıyı cem ettiğine dair hadis, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî başta olmak üzere pek çok hadis kaynağında aktarılmıştır.⁸⁹ Ancak bu hadis, sadece İmâm Şâfiî tarafından değil, pek çok fakih tarafından amele uygun görülmemiştir.⁹⁰

Örnek 15: Sahih isnâdlı bir hadiste "her kim, üzerinde oruç borcu olduğu halde vefat ederse velisi onun yerine oruç tutar" denilir.⁹¹ Bir başka hadiste "bir

81 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 64.

82 Cessâs, *Muhtasarul İhtilâfî'l-Ulemâ*, thk. Abdullah Nezir (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996), 1: 131.

83 Şeybânî, *el-Asl*, 1: 30, 57.

84 Şâfiî, *el-Ümm*, 4: 238.

85 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 90-94.

86 Mâlik, "Tahâret", 46; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 137; Tirmizî, "Tahâret", 64.

87 Şâfiî, *el-Ümm*, 41 :2 .

88 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1: 48; Ahmed, *Müsned*, XXXXII, 497; Ebû Dâvud, "Tahâret", 67; Tirmizî, "Tahâret", 63; İbn Mâce, "Tahâret", 69.

89 Buhârî, "Mevâkitü's-Salât", 12; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 54; Ebû Dâvud, "Salât", 273; Tirmizî, "Salât", 138; Nesâî, "Mevâkitü's-Salât", 47.

90 Bu hadis, Şâfiî mezhebine mensup âlimler tarafından zorlama tevillerle farklı şekilde yorumlanmıştır. Bkz. Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebir*, thk. Ali M. Muavviz ve Âdil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 2: 367; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4: 380; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1357/1983), 2: 401-402.

91 Buhârî, "Savm", 42; Müslim, "Siyâm", 153.

adam gelip Hz. Peygamber'e 'ya Resûlallâh! Annem bir aylık oruç borcu varken vefat etti, onun yerine kaza edebilir miyim?' diye sorar. Hz. Peygamber de "Evet, Allah'ın borcu ödenmeye daha layıktır" der. Bu iki hadis, hem *Buhârî*'de hem de *Müslim*'de yer alır, fakat Şâfiî, kadîm görüşünde bu hadislerle amel etmiş olsa da cedid kavlinde bu görüşünden dönmüş ve müttefekun aleyh kategorisinde yer alacak bu hadislerle amel etmemiştir. Nitekim Cüveynî (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-Matlab* adlı eserinde "Şâfiî'nin cedid kavlinde neden bu hadisle amel etmediğini bilmiyorum. Ya hadisin zayıf olduğunu kabul etmiş ya da mensûh olduğuna kâil olmuştur" diyerek⁹² Kerhî'nin (ö. 340/952) "Mezhebimize aykırı ayet ve hadisler ya mensûhtur ya da müevveldir" sözüyle aynı noktada buluşmuştur.

Örnek: 16: Hz. Peygamber'in, sarıgın üstüne mesh ettiğine dair sahih isnadlı hadisler bulunmaktadır.⁹³ Fakat Şâfiî başta olmak üzere pek çok hukukçu, başın meshine dair ayetten dolayı sarıgın meshinin yeterli olduğuna dair hadislerle amel etmemiştir. Nitekim Nevevî, amel edilmeyen bu hadislerin sahih olduğunu ifade etmesine rağmen onların tevil edildiğini ve muhtemelen bu hadislerde ihtisâr olduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Konuyla ilgili daha çok örnek bulunmasına rağmen mezkûr problemi vuzuha kavuşturduğundan dolayı bu rivâyetlerle iktifa ediyoruz. Zira İmâm Şâfiî başta olmak üzere hukukçuların çoğu, üç talakın Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in ilk iki yılında bir talak sayıldığına dair *Müslim*'de yer alan hadislerle,⁹⁵ "Korku ve yağmur söz konusu olmadan Hz. Peygamber'in yedi namazı ve/veya sekiz namazı cem ederek kıldığına" dair *Müslim* hadisiyle⁹⁶ ve "Buluğ çağına ermiş herkese Cuma guslü vaciptir" şeklindeki müttefekun aleyh hadislerle⁹⁷ amel etmemişlerdir. Bundan ötürü sonraki âlimler de bu tür rivâyetleri mensûh veya müevvel kategorisinde değerlendirmek zorunda kalmışlardır.

4. İmâm Şâfiî'nin Sünnete ve Hadise Aykırı Hareket Ettiğine Dair Bazı Risâleler

Genelde İmâm Şâfiî'nin muhaliflerine dönük ifadeleri merkeze alınarak bu mevzu ele alındığından konunun sağlıklı bir zeminde tartışıldığını söylemek zordur. Hâlbuki muhâlifleri tarafından Şâfiî'nin hadis ve sünnete aykırı hareket ettiğine dair müstakil eserler dahi kaleme alınmıştır. Nitekim İbn Sahnûn (ö. 256/870), Mufaddel b. Mis'ar el-Hanefî (ö. 442/1050), Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem (ö. 268/882) ve İbn Lebbâd'ın bu doğrultuda eserleri bulunmaktadır.⁹⁸ Tespit

92 Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 4: 62. Ayrıca hadisin yorumu için bkz. Nevevî, *el-Mecmû*, 6: 367.

93 Buhârî, "Vudû", 49; Müslim, "Tahâret", 84.

94 Nevevî, *el-Mecmû*, 1: 408.

95 Müslim, "Talâk", 15.

96 Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 55.

97 Buhârî, "Cuma", 2; Müslim, "Cuma", 5.

98 İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî, *ez-Zebb'an Mezhebi Mâlik* (Muhakkikin Girişi), thk. Muhammed el-Alemî (Mağ-

edebildiğimiz kadarıyla bu eserler içinden sadece İbn Lebbâd'ın *er-Redd alaş-Şâfiî* adlı eseri günümüze ulaşmıştır. Dolayısıyla bu eserden hareketle kısaca da olsa İmâm Şâfiî'nin neden tenkit edildiğine ve İbn Lebbâd'ın sarf ettiği bazı cümlelere yer vermemiz faydalı olacaktır.

İmâm Şâfiî, *İhtilâfu Mâlik veş-Şâfiî* adlı eserinde İmâm Mâlik'in hadis ve rivayetlere aykırı hareket ettiğini söyleyerek kendi içinde tutarlı olmadığını tespit etmeye çalışır. İbn Lebbâd da tam aksine Şâfiî'nin hadislerle amel etmediği ve kendi re'iyine göre hadislerle ziyâde ve eksiltmelerde bulunduğu iddiasıyla bu eserini kaleme almıştır. Konunun daha fazla uzamaması adına bu eserin, müstakil bir çalışmaya konu edilmesi gerektiğini belirtip İmâm Şâfiî'ye yönelik kullandığı bazı ifadelerle iktifa etmek durumundayız:

Bu kitâp, Şâfiî'nin kitâb ve sünnete muhâlefet ettiği meselelerle ilgilidir...⁹⁹

Bu bâb, Şâfiî'nin kendi re'iyine göre hüküm verdiği meseleler hakkındadır.¹⁰⁰

Sen, Hz. Peygamber'in çıkarmadığı hususları kendi re'yinle Kur'an ayetinden tahric ediyorsun...¹⁰¹

Bütün bunları kendi re'iyine göre söyledin ve bir şeye dayanmadan kendince bu açıklamalara yer verdin.¹⁰²

Kendi re'iyinden dolayı bütün bu hadislerle muhâlefet etmekte sin.¹⁰³

Bütün bu hadisler Şâfiî'ye ulaşmış ve kendisi onları rivâyet etmiş, ardından re'iyden dolayı onlara muhâlefet etmiştir.¹⁰⁴

Hâsılı pek çok araştırmacı, İmâm Şâfiî'nin kendi seleflerine yönelik sarf ettiği cümleleri merkeze alarak bir tasvir çizmekte, hâlbuki İmâm Ebû Hanîfe hakkında kullanılan ifadelerin benzerlerinin onun için de kullanıldığı görülmektedir. Nitekim yukarıda yer verdiğimiz ifadelerde görüldüğü üzere İbn Lebbâd, Şâfiî'nin kendi re'iyine göre hadislerle ek yaptığı, hadiste olmayan hususları kendi re'yiyle ortaya koyduğu, hâlbuki Mâlik'in bu konuların genelinde yorum yapmaktan çekinip tevakkuf ettiği ve hadisi olduğu gibi kabul ettiği vurgulanır.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde ulaştığımız sonuçları şu maddelerde özetlememiz mümkündür:

1. *Muvatta*, *Buhârî* ve *Müslim* gibi sahih kabul edilen temel eserlerde yer alan

rib: 1432/2011), 1: 37; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beirut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 20: 171.

99 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 47.

100 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 47.

101 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 51.

102 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 70.

103 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 104.

104 İbn Lebbâd, *er-Redd 'alaş-Şâfiî*, 82.

hadislerin sıhhati tamamen icthâdî bir meseledir. Dolayısıyla Buhârî'nin dikkate aldığı bazı hadisleri Müslim sahih kabul etmemiş, Müslim'in otantik kabul ettiği bazı hadisleri de Buhârî sahih kabul etmemiştir. Nitekim eserlerini oluştururken tercih ettikleri hadisler bunu göstermektedir.

2. Bir hadisin isnâdının sahih olmasıyla onunla amel edilip edilmeyeceği meselesi farklı şeylerdir. Zira hadis sahih kabul edilmesine rağmen neshedildiğinden dolayı amele konu olmayabilir. Ayrıca isnâdı sahih olmasına rağmen muhtevası fukahâ nezdinde kabul edilmediğinden şâz veya müevvel addedilebilir.

3. Şâfiî'nin, hadisin isnâdıyla veya sıhhatiyle yetindiğine dair iddiaya ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Dolayısıyla *er-Risâle* başta olmak üzere fıkıh usûlü eserlerinde yer alan bu tür teorik ifadelerin vakıyı yansıtıp yansıtmadığı veya şerî hükümleri elde etme maksadıyla söylenip söylenmediği üzerinde titizlikle durulmalıdır. Nitekim yukarıda yer verdiğimiz örneklerden ve Nevevî'nin açık ifadelerinden hareketle Şâfiî'nin, hadisin sıhhatiyle yetinmediği ve muhaddisler tarafından sahih addedilen pek çok hadisle amel etmediği tespit edilmiştir.

4. Mezkûr örneklerde görüldüğü üzere bir hadis, müttefekun aleyh dahi olsa selef tarafından amele konu olmamışsa onun, fukahâ tarafından dikkate alınması pek mümkün değildir. Dolayısıyla fukahâ nezdinde bir hadisin "ma'mulün bih" olması, yani amele konu edilmesi, isnâddan daha önemli bir kriterdir. Teorik olarak buna karşı çıkan Şâfiî'nin dahi fıkıh ilminde bu prensibe riayet ettiği anlaşılmaktadır. Bundan ötürü bir hadis, isnâdı zayıf dahi olsa kendisiyle amel edilmişse fukahâ tarafından hüccet sayılabilir veya kendisiyle amel edilmemişse müttefakun aleyh dahi olsa dikkate alınmayabilir.

5. Ebû Yusuf'un *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâi* ve Şeybânî'nin *el-Hüccce alâ Ehlil-Medine* adlı eserlerinde hadis bağlamında Evzâi ve Mâlik'e yönelik sert eleştiriler olduğu gibi, Hicazlılar da Kûfelileri hadis ve sünnet hususunda sert şekilde tenkit ederler. Şâfiî'nin de seleflerini bu konuda tenkit ettiği, kendisinden sonra gelenlerin de bu bağlamda onu tenkit edip müstakil eserler yazdıkları görülür. Bundan ötürü Karâfi, bütün müctehidlerin farklı sâiklerle pek çok hadisle ve ayetle amel etmediğini belirtir. Fakat Şâfiî'nin eserleri daha yaygın ve belirleyici olduğundan pek çok araştırmacı, onun teorik şekilde dile getirdiği ifadeleri veya muhâliflerini tenkit etmek için sarf ettiği cümleleri merkeze alarak bir tasvir çizmeye çalışmakta ve bu, vakıyı isabetli şekilde yansıtmamaktadır.

6. Son olarak Şâfiî'nin *er-Risâle* ve onun haber teorisini ortaya koyan *Cimâ'u'l-İlm* adlı eserleri, şerî amelî hükümleri ortaya koymak veya şerî hükümlerle deliller arasındaki irtibatı sağlamaktan ziyade tutarlı bir usûl geliştirmek ve fıkıhın teorik yaklaşımını geliştirmeye dönük dini koruma refleksiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için buradaki ifadelerin, furû-ı fıkıhla koordineli şekilde ele alınıp incelenmesi gerekir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Mesâil* (Ebû Dâvud rivâyeti). Tahkik: Ebû Muâz. Beyrut: 1420/1999.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Tahkik: Şuayb el-Arnaût ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akay, İhsan. "Şâfiî Usûl Geleneğinde İmâm Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler". Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2015.
- Aktepe, İshak Emin. "İmâm Şâfiî'nin 'Hadis Sahihse Mezhebim Odur' sözünü Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İmâm Şâfiî Sempozyumu* içinde, editör: Mehmet Bilen, 204-225. İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2012.
- Ali el-Kârî. *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*. Beyrût: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Aybakan, Bilal. *İmâm Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Bâcî, Ebu'l-Velid. *et-Ta'dil ve't-Tecrîh li-men Harrace lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'is-Sahih*. Tahkik: Ebû Lübâbe Hüseyin, Riyad: Dâru'l-Livâ, 1406/1986.
- Bedir, Murteza. *Fıkıh, Mezhep, Sünnet, Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Rolü*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.
- Bezzâvi. *Minhâcü'l-Vusûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*. Çeviri: Mansur Koçinkağ. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahihu'l-Müsnedu min Hadisi Resûlillâh ve Süne-nihi ve Eyyâmihî*. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400/1980.
- Cessâs, Ebû Bekr er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-Usûl*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf, 1414/1994.
- Cessâs. *Muhtasarı İhtilâfi'l-Ulemâ li't-Tahâvî*. Tahkik: Abdullah Nezir. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâli. *Nihâyeti'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*. Tahkik: Abdülazîm Mahmûd Dîb. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *el-İnsâf fi Beyâni Esbâbi'l-İhtilâf*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1404/1984.
- Ebû Dâvud es-Sicistânî. *es-Sünen*. Tahkik: Şu'ayb el-Arnaût. Yy.: Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Şâme el-Makdisî. *Hutbetü'l-Kitâbi'l-Müemmel li'r-Redd ila'l-Emri'l-Evvel*. Yy.: Ed-vâü's-Selef, 1424/2003.
- Ebû Yûsuf. *er-Redd 'alâ Siyeri'l-Evzâi*. Tahkik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Haydarabad: Lecnetü İhyâi'l-Me'ârifin-Nu'mâniyye, ts.
- Elbânî, M. Nâsiruddîn. *Sıfatı Salâti'n-Nebî*. Riyad, Mektebetü'l-Meârif, 1427/2006.
- Eşit, Yusuf. "Fukahânın Temel Hadis Kaynaklarına Referansı ve Bu Kaynakların Fukahâ Üzerindeki Etkisi". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9, sy. 2 (2017): 1011-1030.
- Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. Tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Hüseyin b. Ali er-Racrâcî. *Ref'u'n-Nikâb 'an Tenkîhiş-Şihâb*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425/2004.
- İrâkî, Zeynuddîn. *Tarhu't-Tesrîb fi Şerhi't-Takrîb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Âbidîn. *Reddû'l-Muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Ebî Şeybe. *el-Musannef*. Tahkik: Kemâl el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî. *ez-Zebb 'an Mezhebi Mâlik*. Tahkik: Muhammed el-Alemî. Mağrib: 1432/2011.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife ts.

- İbn Hacer el-Askalânî. *Hedyüs-Sârî (Fethu'l-Bârî'*yle beraber). Tahkik: Ebû Kuteybe. Yy.: Dâru't-tayyibe, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker*. Tahkik: Nurettin İtr. Dımaşk: Matba'atu's-Sabâh, 1421/2000.
- İbn Hacer el-Heytemî. *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1357/1983.
- İbn Hazm. *el-Muhallâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Huzeyme. *es-Sahîh*. Tahkik: M. Mustafa el-Azamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemin*. Tahkik: M. Abdüsselâm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Yy.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Lebbâd. *er-Redd 'ala's-Şâfiî*. Tunus: Dâru'l-Arab, 1406/1986.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. Riyad: ts.
- İbn Receb el-Hanbelî. *Beyânu fadli ilmi's-selef 'alâ'l-Halef*. Tahkik: Muhammed b. Nâsır el-Acmî. Yy.: 1406/1986.
- İbn Salâh eş-Şehrezûrî. *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî*. Tahkik: Muvaffak Abdullah. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1423/2002.
- İbn Salâh eş-Şehrezûrî. *el-Mukaddime/Ulûmu'l-Hadis*. Tahkik: Nureddin İtr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. Tahkik: Abdurrahman b. Muhammed. Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd, 1416/1995.
- Kâdî İyâz. *Tertîbü'l-Medârik*. Mağrib: Matba'atü Fedâle, 1965-1983.
- Karâfî, Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs. *en-Tenkîh* (Şerhle beraber). Tahkik: Tâhâ Abdürreûf. Yy.: Şeriketü't-Tibâ'ati'l-Fenniyyeti'l-Müttahide, 1393/1973.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü* (seçki). Ankara: Kitâbiyât, 2003.
- Koçinkağ, Mansur. *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Koçinkağ, Mansur. "Günümüze Ulaşan İlk Metinlerde Hadis ve Sünnet Kavramı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 30 (2017): 93-116
- Koçinkağ, Mansur. "İmâm Şâfiî'nin Mürsel Hadis Anlayışı", *Journal of Intercultural and Religious Studies* 7 (2016): 61-80.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. Tahkik: M. Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- Mâverdi. *el-Hâvi'l-Kebîr*. Tahkik: Ali M. Muavviz ve Âdil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-Muhtâr*. Tahkik: Beşşâr Bekrî. Dımaşk: el-Mektebetü'l-Ömeriyye, 1420/2004.
- Müslim b. Haccâc. *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar mine's-Süneni bi Nakli'l-'Adli 'ani'l-'Adli ilâ Resûlillâh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Müzenî, İsmâil b. Yahyâ. *el-Muhtasar (el-Ümm'*le beraber). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünen/el-Müctebâ*. Tahkik: Elbânî. Riyad: 1417/1996.
- Nevevî, Muhyiddin. *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Muhyiddin. *et-Takrîb ve't-Teysîr fî Ma'rifeti Süneni'l-Beşîr ve'n-Nezîr (Tedrîb ile beraber)*. Tahkik: Muhammed Eymen. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2002.

- Nevevî, Muhyiddin. *Ravzatü't-Tâlibîn ve 'Ümdetü'l-Müftîn*. Tahkik: Züheyr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadîsi Yeniden Düşünmek*. Ankara: Ankara Okulu, 2000.
- Râzî, Fahreddîn. *el-Mahsûl*. Tahkik: Tâhâ Câbir. Yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifetü, 1414/1993.
- Sübki, Takıyyüddîn. *Ma'na'l-Kavli'l-İmâmi'l-Mutalibî: İzâ Sahha'l-Hadîsü Fehuve Mezhebî*. Tahkik: Keylânî Muhammed. Yy.: Müessesetü Kurtuba, ts.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Tedribü'r-Râvî*. Tahkik: M. Eymen. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.
- Şâfiî, *Cimâ'u'l-İlm*. Yy., Dâru'l-Âsâr, 1423/2002.
- Şâfiî. *el-Ümm*. Tahkik: Rifat Fevzi Abdülmuttalib. Yy.: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001.
- Şâfiî. *er-Risâle*. Tahkik: Ahmed M. Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940.
- Şâfiî. *es-Sünenü'l-Me'sûre*. Tahkik: Abdülmütî Emîn Kalacî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifetü, 1406/1986.
- Şâfiî. *İhtilâfu Mâlik ve Şâfiî*. Çeviri: İshak Emin Aktepe. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Şeybani, Muhammed b. Hasan. *el-Hücce 'alâ Ehli'l-Medîne*. Tahkik: Seyyid Hasan el-Keylânî. Yy.: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl/el-Mebsût*. Tahkik: Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen/el-Câmi'u'l-Kebir*. Tahkik: Beşşar Avvâd Marûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz. *Târihu'l-İslâm*. Tahkik: Beşşar Avvâd Marûf. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *el-Bahru'l-Muhit*. Yy.: Daru'l-Kütübî, 1414/1994.